

Sammanfattning

Lillö förekommer i skriftliga källor redan under 1300-talet och var familjen Thotts huvudgård. En borganläggning uppfördes någon gång under 12-1300-talet på ön Blackan eller Lillön som också gett borgen dess namn. Under 1600-talet bestod borgen av en imponerande byggnad på fem våningar med höga trappgavlar. Borgens planläggning och storlek kan liknas vid Glimmingehus.

Under kriget mellan Danmark och Sverige på 1600-talet fick Lillö en strategiskt viktig position i och med närheten till Kristianstad. År 1658 intogs borgen av svenskarna och raserades därefter för att inte riskera att hamna i fiendehänder. Vid freden 1660 tillföll Lillö svenskarna som vederlags gods för Bornholm. Borgen byggdes aldrig upp igen utan lämnades att förfalla. En ny gårdsbebyggelse etablerades istället på fastlandet bestående av en fyrålgad gård och några längor söder därom som senare utgör mangårdsbyggnaderna.

Vid reduceringen 1682 blev Lillö kungsgård indelad som majorsboställe vid Skåne Cavalleri Regemente. Lillö förblev militieboställe fram till 1800-talets slut då det övergick till arrendegård i statlig ägo. Syneprotokoll från 1600-talets slut fram till idag, upprättade då nya befäl och senare också arrendatorer tillträdde och avträdde, gör det möjligt att följa byggnadsutvecklingen på Lillö. Under hela denna period har ett stort antal byggnader uppförts på kungsgården. Idag finns 14 byggnader uppförda mellan 1600-talet och 1990 förutom borgruinen på Blackan.

Den äldsta kvarvarande byggnaden förutom borgruinen utgörs av den sk östra längan i den södra gårdsenheten vilken är uppförd senast 1677. Den nuvarande huvudlängan uppfördes efter en brand som ödelade hela norra gårdsenheten och troligtvis en äldre huvudlänga. Den nya huvudbyggnaden uppfördes 1796 efter en typritning för överstelöjtnants- och majorsboställe av Erik Palmstedt.

Ekonomilängorna i den norra gårdsenheten utgörs av ett par längor uppförda någon gång mellan 1794 och 1800, efter branden. Under sent 1800-tal uppfördes ett nytt häststall och i början på 1900-talet byggdes ett nytt kostall. En viss anpassning för modernt jordbruk har gjorts under senare tid. År 1975 uppfördes en verkstad och under 1990 en ny maskinhall.

På gården har det även funnits ett flertal arbetarbostäder eller statarlängor. I början på 1800-talet var de fem till antalet och låg öster om den södra gårdsenheten. Senare byggdes också statarlängor på Blackan och

väster om södra gårdsenheten, vid Lunden. Dagens arbetarbostäder består av två längor med ekonomihus på platsen för de äldsta längorna uppförda i början på 1900-talet och arbetarbostaden vid Lunden, uppförd 1944.

Landskapet på Lillö är ett öppet jordbruks- och beteslandskap. Historiska källor och kartmaterial visar att det öppna landskapet fanns redan på 1600-talet. De östra delarna av kungsgården utgörs av låglänta strandängar som översvämmas årligen och lämpar sig väl för betesdrift. Strandängarna har även nyttjats för ängsslätter. Under slutet av 1800-talet ökade kungsgårdens arealer då man började dika ut markerna. Sedan 1950-talet är även delar av gården invallad och hålls torr genom en pumpanläggning.

Naturlandskapet runt kungsgården är präglad av närheten till Helge å och stora delar av ägorna påverkas genom årliga översvämningar. De naturliga förutsättningarna tillsammans med hävden av landskapet har gett goda förutsättningar för en rik flora och fauna. Områdets höga natur- och kulturhistoriska värden har uppmärksammats genom både nationella och internationella utpekanden och skydd.

Natur- och kulturlandskapet vid Lillö utgör en del av Ekomuseum Vattenriket Kristianstad. Besöksplatser runt Helgeåns vattenområden har byggts upp som ett utemuseum där naturlandskapet och dess kulturhistoria visas upp. Lillös borgruin utgör en av Vattenrikets besöksplatser och sedan 1998 då ekomuseet bildades har arbete pågått med att göra borgområdet tillgängligt för turism. Delar av borgen har rekonstruerats och en utställning har anordnats innanför murarna och utanför borgen. Sedan 2005 är Vattenriket med Lillö kungsgård ett biosfärområde vilket innebär att det utgör ett modellområde för hur en hållbar utveckling kan kombineras med ett bevarande av de natur- och kulturhistoriska värdena.

Lillö kungsgård är statligt byggnadsminne och utgör ett viktigt nationellt kulturarv som kungsgård, militieboställe och adelsfäste. Kungsgården och dess förinta borgen har haft en central roll i vår historia vilket också lämnat spår i de historiska källorna. Kungsgårdens byggnader och andra objekt i kulturlandskapet har höga värden både som enskilda delar men framförallt som helhet då de representerar kungsgårdens historia och gör den begriplig. Fastigheten har till stora delar bevarat sin utbredning och struktur under de senaste 400 åren och utgör ett ovärderligt dokument över vårt förflutna. För framtiden är det viktigt att Lillö kungsgård får bibehålla sin utbredning och karaktär för att dess rika värden inte ska gå förlorade.